

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Гулько Ганна Олександрівна

УДК 159.923.3

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ
ВЛАСТИВОСТЕЙ ТРИВОЖНОГО СПЕКТРУ В СИТУАЦІЇ
ДОСЯГНЕННЯ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі психодіагностики та клінічної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, МОН України

Науковий керівник: доктор психологічних наук, доцент
Крупельницька Людмила Францівна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри психодіагностики та клінічної психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Сердюк Людмила Захарівна
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, завідувач лабораторії психології особистості імені П. Р. Чамати;

кандидат психологічних наук, доцент
Хміляр Олег Федорович
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, начальник кафедри суспільних наук гуманітарного інституту

Захист відбудеться «13» квітня 2017 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.26 Київського національного університету імені Тараса Шевченка, МОН України за адресою: 03187, м. Київ, проспект Академіка Глушкова, 2-а.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розісланий «10» березня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. М. Траверсе

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Невизначеність і непередбачуваність життя, поява нових соціальних викликів активізують мобілізаційні ресурси та актуалізують досягальну активність людини. Це виявляється у психологічній сфері в посиленні тривожності, дратівливості, сенситивності, виснаженості тощо.

У психології існують напрями досліджень, в контексті яких вивчається тривожність й асоційовані з нею психологічні аспекти (Ю. Л. Ханін, Ч. Спілбергер, Г. С. Салліван, Д. Макклеланд, Дж. Мендлер, С. Б. Саразон, А. М. Прихожан), мотивація досягнення і її психологічні чинники (Дж. Аткинсон, М. Р. Вінтерботом, Х. Хекхаузен, Л. Кемлер, Х. Томе, В. С. Мерлін, В. І. Шкуркін, О. Б. Орлов).

Вчені диференціюють тривогу як складне емоційне явище, та тривожність як стійку рису особистості (Ю. Л. Ханін, В. Девідсон, В. Полдінгер). Зокрема, виокремлено: типи тривожності та механізми її розвитку (В. Р. Кисловська, Л. С. Славіна, Р. Мартені та ін.), складові (О. П. Бізюк), особливості взаємозв'язку з мотивацією досягнення (Х. Хекхаузен, Д. Макклеланд, Д. Аткинсон, К. Девідсон, С. Саразон, Д. Найчоллс, Р. Вайте) тощо.

Специфіку досягальної активності та феномен мотивації досягнення розкрито у працях зарубіжних та вітчизняних вчених, в яких йдеться про сутність (Д. Аткинсон, Д. Макклеланд, Х. Хекхаузен, Є. П. Ільїн), функції (А. Мехраб'ян, В. М. М'ясищев), структуру (М. Ш. Магомед-Емінов) та чинники (Ж. Нюттен, А. К. Маркова, Ю. М. Орлов, О. Л. Ковальова, Т. О. Гордєєва) її існування. Емпіричні дослідження мотивації досягнення дозволили виявити її форми – індивідуальну та соціальну (Д. Мацумото) і дві незалежні мотиваційні тенденції – досягнення успіху та уникнення невдачі (Дж. Аткинсон, Д. Макклеланд, Х. Хекхаузен).

Разом з тим, у сучасній психології украї мало емпіричних даних щодо особливостей, чинників та психологічних наслідків актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення. Недостатньо визначеною залишається структура комплексу характеристик, що виникає в особистості внаслідок тривалого перебування у ситуації досягнення та пов'язана з такими негативними проявами, як зниження працездатності, труднощі комунікації, послаблення адаптаційних ресурсів тощо. Виявлення існуючих зв'язків між особистісними властивостями тривожного спектру та мотивацією досягнення, визначення чинників їх актуалізації у ситуації досягнення постають як важливі і поки що не вирішені завдання, що і зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: «Психологічні чинники актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами темами. Дисертаційна робота виконана в рамках теми наукових досліджень факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка: «Розвиток цілісної особистості в контексті соціальних змін: соціальні, психологічні та педагогічні аспекти» (номер державної реєстрації 0114U003481).

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 6 від 14 січня 2014 року).

Мета дослідження – виявити психологічні чинники актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення та охарактеризувати психологічну структуру комплексу досягнення.

Відповідно до мети було сформульовано такі **завдання**:

1. Проаналізувати сутність мотивації досягнення та тривожності особистості, їх види, форми, структуру, взаємозв'язок та його чинники.
2. Охарактеризувати психологічну структуру комплексу досягнення.
3. Виявити диспозиційні складники в структурі комплексу досягнення.
4. З'ясувати психологічні чинники актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення.
5. Розробити та апробувати програму психологічного тренінгу для мінімізації та попередження виникнення тривожних проявів особистості в ситуації досягнення.

Об'єкт дослідження – особистісні властивості тривожного спектру.

Предмет дослідження – психологічні чинники актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань та перевірки гіпотези було використано такі методи: а) *теоретичні* – аналіз, систематизація та інтерпретація наукових джерел стосовно проблеми взаємозв'язку тривожності та мотивації досягнення, його особливостей та чинників; б) *емпіричні* – спостереження, метод поздовжніх зрізів, психодіагностичні методики: «Інтегративний тест тривожності» (О. П. Бізюк, Л. Й. Васерман, Б. В. Іовлев), експрес-діагностики неврозу (К. Хек, Х. Хесс), діагностики мотивації успіху і остраху невдачі (А. О. Реан), авторська методика визначення форми мотивації досягнення – для дослідження компонентів комплексу досягнення; методика оцінки міри задоволеності потреб (А. Маслоу), тест з визначення соціально-психологічного типу особистості (В. М. Мініяров), визначення рівня соціалізованості (М. І. Рожков), «Шкала самооцінки і рівня домагань» (Дембо-Рубінштейн у модифікації А. Прихожан), визначення ціннісних орієнтацій (Ш. Шварц), діагностики особистісної креативності (Е. Е. Тунік), багатофакторного дослідження особистості 16 PF (Р. Кеттел), визначення структури мотивації школяра (М. В. Матюхіна) – для визначення психологічних чинників актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру; авторська анкета дослідження соціально-демографічних характеристик респондентів; в) *математично-статистичної обробки даних* – описової статистики, кореляційний, факторний, регресійний аналізи, критерій порівняння парних вибірок (t-критерій Ст'юдента). Обробка отриманих даних виконувалася за допомогою програми «SPSS» 17-ї версії та «Microsoft Office Excel 2007».

Емпірична база дослідження. У дослідженні взяли участь 274 особи віком від 13 до 26 років – учні Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Українського фізико-

математичного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка, середніх загальноосвітніх шкіл м. Києва №97, №155, №174, №296, студенти та випускники Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З них 241 особа перебувала у ситуації досягнення та 33 – у нейтральній ситуації. До вибірки формувального етапу залучено 96 осіб із загальної кількості респондентів.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає у тому, що *вперше*:

- визначено поняття комплексу досягнення як структури чинників психологічного та ситуативного характеру, які можуть призводити до невротизації у ситуації досягнення;

- встановлено, що компоненти комплексу досягнення мають ознаки диспозиційності;

- визначено психологічні чинники та структуру процесу актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру та встановлено найбільший вплив на цей процес мотиву уникнення невдачі, типу та специфічних рис особистості, характеру структури креативності, рівня самооцінки та незадоволеності базових потреб;

- *уточнено* зміст поняття «особистісні властивості тривожного спектру», яке одночасно позначає складові і прояви тривожності як явища, що формується внаслідок тривалого переживання стану тривоги;

- *розширено та вдосконалено уявлення* про особистісні властивості тривожного спектру в ситуації досягнення, до них належать: емоційний дискомфорт, тривожна оцінка перспективи, астеничний та фобічний компоненти тривожності та потреба у соціальному захисті;

- *доведено*, що на підвищення рівня емоційного дискомфорту, як компонента тривожності, у ситуації досягнення впливають мотив уникнення невдачі у структурі мотивації досягнення та індивідуальна форма мотивації досягнення;

- *розкрито* особливості актуалізації тенденцій мотивації досягнення, а саме: схильність осіб з переважанням мотиву уникнення невдачі в ситуації досягнення у гомогенній за рівнем здібностей групі значно частіше переживати стан тривоги, ніж особи з тенденцією досягнення успіху;

- *розроблено* психодіагностичний інструментарій для дослідження індивідуально та соціально орієнтованої форм мотивації досягнення;

- *розроблено та апробовано* психологічний тренінг упередження тривожних проявів у ситуації досягнення.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані при викладанні навчальних дисциплін за напрямом «Психологія», для корекції стилю взаємодії суб'єктів навчального процесу з метою зменшення впливу стресогенних чинників на успішність навчання. Розроблена програма психологічного тренінгу може бути застосована працівниками психологічної служби загальноосвітніх навчальних закладів з метою формування в особистості коректного стилю поведінки в ситуації досягнення.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** у роботу навчальних та реабілітаційних закладів міста Києва: Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка №141 від 4 червня 2014 р.); Українського фізико-математичного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка №1060/68–27 від 15 червня 2015 р.); факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка №016/156 від 8 квітня 2016 р.); психологічного табору для сучасних дітей «ELECTeens» (довідка №42 від 11 квітня 2016 р.).

Особистий внесок здобувача. У статті «Психологічні особливості взаємодії суб'єктів навчальної діяльності», опублікованій у співавторстві з О. В. Бондар, автору дисертації належить обробка результатів дослідження та оформлення тексту статті. З наукової праці, написаної у співавторстві, у дисертації викладено тільки ті ідеї, які сформульовані здобувачем.

Надійність та достовірність отриманих результатів забезпечено методологічною обґрунтованістю основних положень, репрезентативною вибіркою, застосуванням взаємодоповнювальних методів кількісного та якісного аналізу, адекватних меті, об'єкту, предмету та завданням дослідження, достатнім обсягом емпіричного матеріалу, його опрацюванням статистичними методами.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та результати емпіричного дослідження доповідалися на наукових конференціях: VII Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми емпіричних досліджень у психології» (Київ, 2013 р.), XII Міжнародній науковій міждисциплінарній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна» (Київ, 2014 р.), III Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» (Переяслав-Хмельницький, 2014 р.), «Global scientific unity 2014» (Прага, Чехія, 2014 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Соціалізація та ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства» (Київ, 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні погляди на актуальні питання педагогічних та психологічних наук» (Одеса, 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика» (Одеса, 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень» (Київ, 2016 р.).

Публікації. За результатами дисертації опубліковано 19 наукових праць, у тому числі, 6 статей у фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України, 1 стаття, що входить до наукометричних баз, 2 статті у зарубіжних періодичних виданнях, 9 тез доповідей у збірниках матеріалів конференцій, 1 методичні рекомендації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 197 найменувань (з них 29 – іноземною мовою). Основний обсяг дисертації

викладено на 157 сторінках. Загальний обсяг становить 249 сторінок. Робота містить 24 таблиці (на 11 сторінках), 26 рисунків (на 13 сторінках) та 14 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; визначено об'єкт, предмет, сформульовано мету та основні завдання; описано методи; висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів; наведено відомості про апробацію та впровадження основних положень, публікації за темою дисертації, структуру роботи.

У **першому розділі** – «**Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення**» – визначено поняття «ситуація досягнення», «мотивація досягнення», «тривожність», «особистісні властивості тривожного спектру», проаналізовано види, форми та психологічні механізми розвитку тривожності і різних мотиваційних тенденцій у ситуації досягнення, здійснено теоретичний аналіз психологічних та соціальних чинників актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в умовах реалізації досягальної активності. Ситуацію досягнення розглянуто як ключовий чинник актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру. Для позначення комплексу ситуативних та психологічних характеристик, які у ситуації досягнення можуть призводити до невротизації, запропоновано термін «комплекс досягнення».

Враховуючи існуючі в літературі положення зарубіжних дослідників (В. Девідсон, Т. Немчин, Н. В. Тарабрина та ін.), важливо відзначити, що тривога і тривожність позначаються одним терміном, але при цьому, йдеться про тривожність як емоційний стан – ситуативну тривогу (В. М. Астапов, Р. Лазарус, А. М. Прихожан, Р. Мартені) або як про стійку рису, оскільки, тривалий стан тривоги може перетворитися в особистісну властивість – тривожність (Ч. Спілбергер, Р. Б. Кеттел, І. Г. Саразон, В. О. Ганзен). У вітчизняній психології тривожність визначають з урахуванням різних аспектів цього явища, як: схильність індивіда до переживання тривоги (А. В. Петровський, М. Г. Ярошевський), очікування неблагополучного результату у відносно нейтральних, що не містять реальної загрози, ситуаціях (В. Р. Кисловська), системну властивість, яка проявляється на всіх рівнях активності людини (Ж. М. Глозман).

Завдяки експериментальним дослідженням тривожності зарубіжних (Д. Тейлор, Х. Айзенк, Р. Кеттел, К. Ізард) та вітчизняних (А. Прихожан, Ф. Б. Березін, Ю. Л. Ханін, В. Столін і ін.) учених, виокремлено відкриту і приховану (Ж. М. Глозман), стійку і загальну (Л. І. Божович, В. Р. Кисловська) тривожність. Визначено, що її джерелами можуть бути: тривала зовнішня стресова ситуація, що виникла в результаті частого переживання станів тривоги (Ю. Л. Ханін, Ч. Спілбергер і ін.); внутрішня психологічна та/або психофізіологічна зумовленість (Ю. А. Александровський).

Результати досліджень тривоги і тривожності (С. Л. Соловійова, А. Є. Ольшаннікова, І. В. Пацявічус, В. О. Ганзен, О. П. Бізюк) дають змогу уточнити поняття «особистісні властивості тривожного спектру» та визначити його як властивості особистості, які є одночасно складовими і проявами тривожності як явища та формуються внаслідок тривалого переживання стану тривоги, стають невід'ємною частиною характеру, приймаються людиною без критики і є своєрідними способами адаптації до умов соціокультурного середовища. До особистісних властивостей тривожного спектру насамперед належать: емоційний дискомфорт, астеничний та фобічний компоненти тривожності, тривожна оцінка перспективи, потреба у соціальному захисті.

Одним із ключових чинників підвищення рівня тривожності особистості у ситуації досягнення є властиві людині рівень та домінуюча тенденція мотивації досягнення (Х. Хекхаузен, М. Р. Вінтерботом).

Відповідно до визнаних наукових позицій (К. Б. Мадсен, Г. Мюррей, К. К. Платонов, В. С. Мерлін та ін.), мотивація досягнення є динамічним утворенням, за допомогою якого реалізується прагнення досягти успіху в певному виді діяльності, яке містить: мотиви досягнення (стійкі атрибути особистості), потребу в досягненнях та ситуативні чинники (цінність, імовірність досягнення успіху, складність завдання тощо). Вона пов'язана з незалежними мотиваційними тенденціями: прагнення до успіху та прагнення уникнути невдачі (Дж. Аткинсон, Д. Макклелланд, Х. Хекхаузен) та формами мотивації досягнення: індивідуальною та соціальною (Д. Мацумото).

Мотивація досягнення проявляється, зазвичай, лише у ситуації досягнення (Д. Макклелланд), яка є комплексом зовнішніх умов, в яких особистість прагне проявити власні здібності, показати найвищий результат, досягти успіху, актуалізуючи таким чином власну мотивацію досягнення.

На основі аналізу досліджень взаємозв'язку тривожності і мотивації досягнення (Дж. Аткинсон, Д. Тейлор, А. Прихожан, Ф. Березін), можна зробити висновок про те, що існує комплекс ситуаційних (зовнішніх) та психологічних (внутрішніх) умов, який пов'язаний з високою імовірністю виникнення тривоги при реалізації досягальної активності. При цьому, ситуаційними умовами є: наявність ситуації досягнення, гомогенність за рівнем здібностей групи як середовища, в якому існує ситуація досягнення. До психологічних умов належать: високі рівні мотиву досягнення, ситуативної та особистісної тривожності. Разом ці характеристики утворюють структуру, яку названо комплексом досягнення.

Комплекс досягнення є синтезом психологічних і ситуаційних характеристик, які в ситуації досягнення можуть призводити до невротизації особистості. Спираючись на результати сучасних досліджень з'ясовано, що складовими комплексу досягнення є: високі рівні тенденції уникнення невдачі у структурі мотивації досягнення та особистісної і ситуативної тривожності, гомогенність групи за рівнем здібностей, в якій перебуває особа, наявність ситуації досягнення.

Враховуючи ідеї вчених, які постулюють, що мотивація досягнення (М. Мадсен, Х. Хекхаузен, М. Р. Вінтерботом) та тривожність (В. О. Ганзен) є диспозиційними характеристиками особистості, вважаємо, що комплекс досягнення також має ознаки диспозиційності, оскільки його вісьовими компонентами є взаємопов'язані тривожність та мотивація досягнення.

Відповідно до результатів досліджень тривожності та мотивації досягнення, у якості психологічних чинників актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру розглядаються: міжособистісні відносини (Г. Салліван), особливості самооцінки (Д. Макклеланд, В. А. Пінчук), високий рівень мотиву уникнення невдачі (Л. М. Собчик, Ю. А. Александровський, О. Ю. Колесніченко, Т. С. Кудріна), стиль виховання у батьківській сім'ї, її соціальний та матеріальний стан (М. Р. Вінтерботом, М. Аргайл, П. Робінсон, Х. Хекхаузен, Л. Кемлер), порядок народження дитини та структура сім'ї (Х. Томе), гомогенність чи гетерогенність групи (Дж. Аткинсон, В. І. Шкуркін), рівень соціальної активності (М. Л. Кубишкіна), креативність (Д. Б. Богоявленська). Втім, недостатньо дослідженими залишаються види зв'язку форми мотивації досягнення та особистісної тривожності, які дозволяли б розмежувати позитивні і негативні аспекти мотивації досягнення.

У другому розділі – «Методичне забезпечення дослідження психологічних чинників актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення» – подано емпіричну модель, опис вибірки та етапів дослідження, обґрунтовано добір методичного інструментарію, представлено авторську методику визначення форми мотивації досягнення.

Побудова емпіричної моделі дослідження базувалася з урахуванням таких ідей: існує структура взаємопов'язаних характеристик, що зумовлює актуалізацію тривожності у ситуації досягнення, – комплекс досягнення; умовою його прояву є як інтенсивність ситуації досягнення, так і наявність визначених особистісних диспозицій; існують психологічні чинники, що призводять до формування комплексу досягнення та актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру.

Ситуаціями, в яких актуалізуються особистісні властивості тривожного спектру (ситуації досягнення), є: складання зовнішнього незалежного оцінювання, державної підсумкової атестації, складання вступних випробувань до вищого навчального закладу тощо. У таких ситуаціях особа усвідомлює необхідність та важливість демонстрації високого рівня власних здібностей та реалізації досягальної активності.

На відміну від «синдрому досягнення» (Д. Макклелланд), комплекс досягнення є структурою ситуаційних та психологічних характеристик, які з високою імовірністю призводять до прояву особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення.

На основі вищевикладеного розроблено емпіричну модель дослідження (рис. 1.).

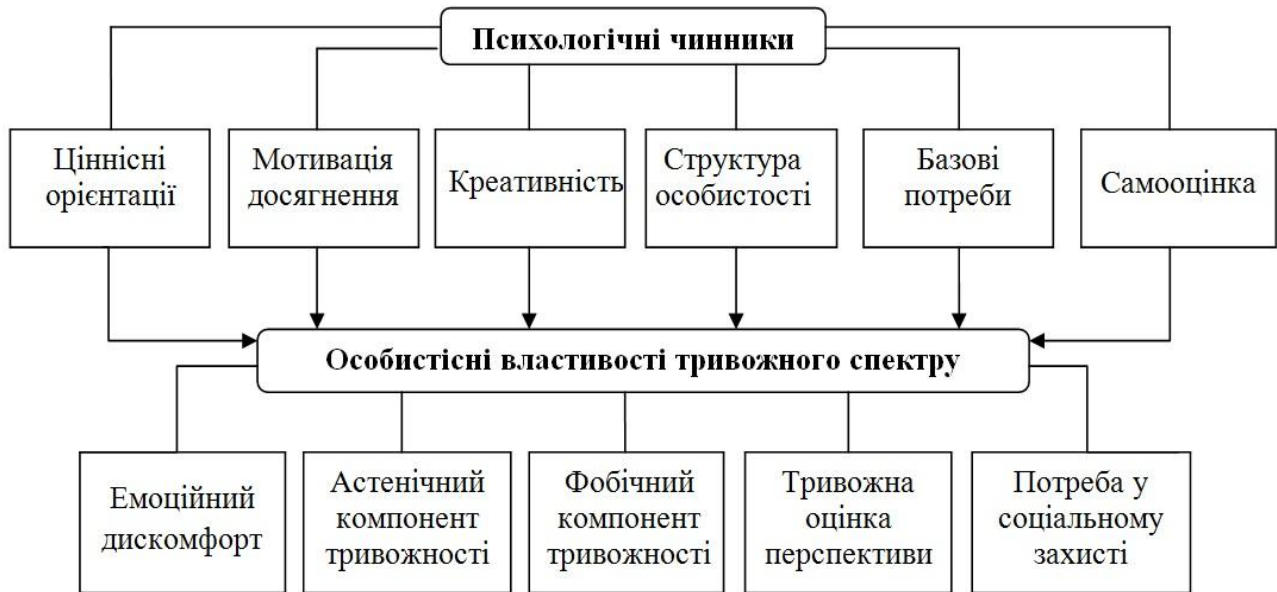

Рис. 1. Емпірична модель чинників актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення

Дослідження психологічних чинників актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру здійснювалося у три етапи. На першому – розкрито стан вивчення проблеми мотивації досягнення та тривожності, на основі теоретичного аналізу визначено структуру комплексу досягнення та чинники актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення, розроблено програму дослідження, за допомогою констатувального експерименту верифіковано теоретичні висновки.

До дослідницької вибірки увійшли 274 респонденти, розділені на групи за критеріями: гомогенності за рівнем здібностей групи – 1) учні ліцею (129 осіб, 15–17 років), 2) студенти (75 осіб, 17–20 років); гетерогенності – 3) учні шкіл (24 особи, 15–17 років), 4) випускники вищих навчальних закладів (46 осіб, 22–27 років); 5) наявності ситуації досягнення (241 особа, 15–27 років); 6) наявності комплексу досягнення (33 особи, 16–22 років).

На другому етапі здійснено формувальний вплив, який складався з циклу тренінгових занять з ліцеїстами Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка (експериментальна група). До вибірки формувального етапу увійшли ліцеїсти 11-х класів у кількості 96 осіб, у яких під час констатувального етапу було виявлено підвищений рівень тривожних властивостей особистості та наявність комплексу досягнення.

На третьому етапі – виявлено диспозиційні складники комплексу досягнення, у ситуації, коли досягальна активність залишається, але перестає бути інтенсивною.

Для дослідження форми мотивації досягнення було розроблено авторську методикку. Результати її апробації свідчать про її високу надійність (коефіцієнт альфа Кронбаха – 0,72) та конкурентну валідність (коефіцієнт кореляції результатів авторського тесту та тесту Б. Басса – 0,74).

У третьому розділі – «Аналіз результатів дослідження психологічних чинників актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення» – подано та проаналізовано основні результати емпіричного дослідження, встановлено структуру та диспозиційні характеристики комплексу досягнення, представлено схему процесу актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення та визначено їх психологічні чинники.

За результатами порівняльного аналізу даних, отриманих в умовах (1) ситуації досягнення та (2) нейтральної ситуації, встановлено, що ситуація першого типу є каталізатором особистісних змін. Для осіб, які перебувають у ситуації досягнення, характерні: вищий рівень емоційного дискомфорту як складника особистісної тривожності: 7 балів у ситуації досягнення і 6,5 бала у нейтральній ситуації ($F = 4,62^*$), відсутність значущої різниці між актуальними базовими потребами (усі потреби стають однаково актуальними). Різняться показники ситуативної тривожності загалом: 5,6 в ситуації досягнення та 5,0 балів – у нейтральній ситуації ($F = 3,751^*$) та її астеничного компоненту зокрема: 5,8 бала в ситуації досягнення та 5,6 бала у нейтральній ситуації ($F = 5,74^*$). При цьому астеничні прояви у структурі особистості зменшуються з 6,5 бала до 6,2 бала ($F = 4,29^*$). При перебуванні протягом тривалого часу в ситуації досягнення, у людини підвищується поріг чутливості до втоми, млявості, пасивності, вони перестають бути значущими для неї.

За результатами аналізу факторного навантаження з'ясовано, що існують групи змінних, що мають взаємозв'язки, які є структурно організованими. Всього виокремлено три таких структури.

Першу структуру (комплексу досягнення) утворюють: високі рівні особистісної (0,534) та ситуативної (0,773) тривожності, емоційна нестійкість (0,739), мотив уникнення невдачі (0,256), індивідуально орієнтована мотивація досягнення (0,053), інфантильний (0,247) та тривожний (0,232) типи особистості.

Друга структура містить: високу ситуативну тривожність, домінуючий (0,392) або конформний (0,088) типи особистості, індивідуально орієнтовану мотивацію досягнення (0,923). Однак тривожні властивості особистості не входять до цієї структури. Це пов'язано з високим рівнем мотиваційної тенденції досягнення успіху (0,175). Тобто, особистість домінуючого або конформного типу, провідною мотиваційною тенденцією якої є досягнення успіху, яке, своєю чергою, реалізується в індивідуальній формі, може відчувати підвищення тривоги у ситуації досягнення, але у неї не виникає комплекс досягнення та не актуалізуються тривожні властивості.

Третя структура містить: мотиваційну тенденцію досягнення успіху (0,499) та соціальну форму мотивації досягнення (0,13). Тривога (–0,279) та тривожні властивості (–0,259) з цією структурою корелюють негативно. Ця структура відображає варіант, у якому тривожні властивості особистості у ситуації досягнення не актуалізуються. В утриманні цієї структури також беруть участь особистісні властивості, які утворюють нормальний (0,753), сензитивний (0,723) або інтровертивний (0,598) типи особистості (рис. 2).

Рис. 2. Схема процесу актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення

З високим рівнем особистісної тривожності пов'язані такі її складові: емоційний дискомфорт ($r = 0,793^{**}$), астеничний ($r = 0,693^{**}$) та фобічний ($r = 0,605^{**}$) компоненти, оцінка перспективи ($r = 0,743^{**}$). Емоційний дискомфорт у складі особистісної тривожності корелює з емоційною нестійкістю ($r = 0,526^{**}$) та допитливістю у складі креативності ($r = 0,661^{**}$). Астеничний компонент у складі особистісної тривожності позитивно корелює з потребою у безпеці ($r = 0,158^*$) та негативно – з фактором «Q1 – консерватизм-радикалізм» ($r = -0,451^{**}$). Фобічний компонент у складі особистісної тривожності пов'язаний з емоційною нестійкістю ($r = 0,494^{**}$) та інфантильним типом особистості ($r = 0,319^{**}$). Потреба у соціальному захисті як складова особистісної тривожності пов'язана з мотивацією досягнення ($r = -0,314^{**}$) та потребою у саморозвитку ($r = 0,322^*$).

Підсумовуючи результати, отримані у ході статистичного аналізу, ми дійшли висновку, що чинниками актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру є: незадоволені потреби безпеки та саморозвитку, тривожний та інфантильний типи особистості, такі особистісні риси, як нерішучість, консерватизм, високий рівень допитливості у структурі креативності, тенденція уникнення невдачі у структурі мотивації досягнення та її індивідуальна форма, низький рівень домагань щодо здоров'я та завищений рівень домагань щодо якості власної практичної діяльності, упереджуючий чи контролюючий стилі виховання в батьківській сім'ї, середній або високий її матеріальний статок, нейтральні стосунки з однолітками, низький рівень

соціальної активності та соціальної адаптованості, сиблінгова позиція старшої дитини чи позиція єдиної дитини у родині, повна сім'я або ж дитинство без батьків.

Особистісні характеристики змінюються залежно від віку та рівня освіти, що встановлено за допомогою дисперсійного аналізу. Статистично значуща різниця між групами респондентів виявлена за такими змінними: конформний ($F = 4,509^{**}$), домінуючий ($F = 2,478^*$), сенситивний ($F = 3,346^{**}$) та інфантильний ($F = 2,529^*$) типи особистості, базові потреби ($F = 26,072^{**}$), тривожна оцінка перспективи у складі ситуативної тривожності ($F = 2,522^*$), ситуативна тривожність ($F = 6,788^{**}$), емоційний дискомфорт ($F = 4,909^{**}$) та тривожна оцінка перспективи ($F = 4,075^{**}$) у складі особистісної тривожності (рис. 3).

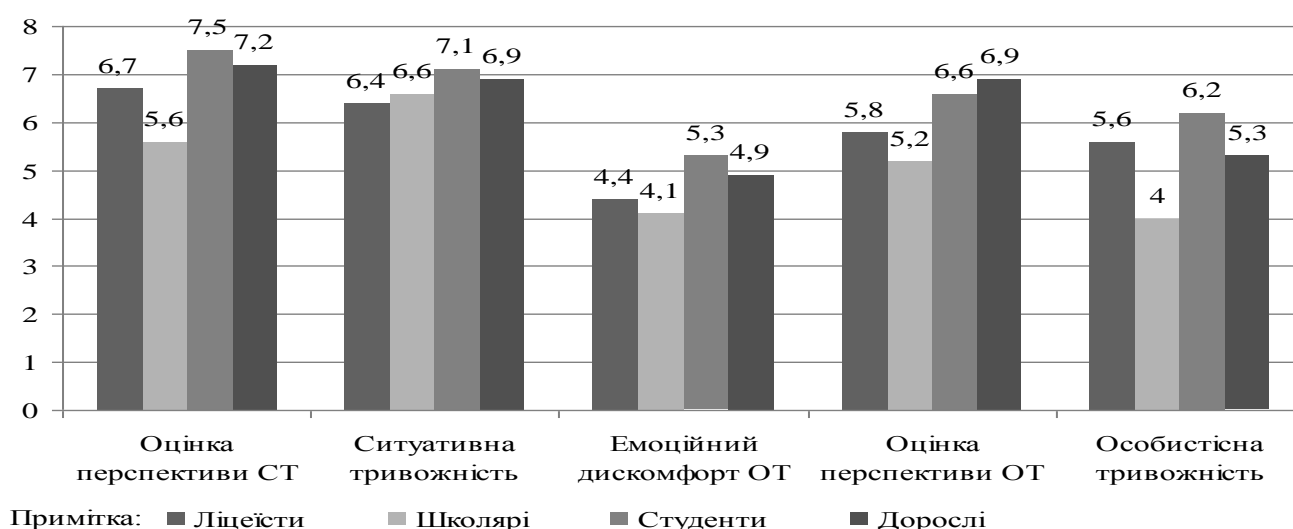

Рис. 3. Порівняння особистісних властивостей тривожного спектру

Таким чином, є підстави вважати, що найбільше особистісні властивості тривожного спектру в ситуації досягнення актуалізуються у групах студентів та ліцеїстів, які перебувають у гомогенних за рівнем здібностей групах. У них актуалізація цих властивостей може згодом закріплюватися на рівні стійких особистісних диспозицій.

Комплекс досягнення може проявлятися і в нейтральній ситуації, в якій немає необхідності показувати найкращий результат: особа демонструє досягальну активність без об'єктивно існуючої потреби у ній, що доведено за допомогою застосування методу повздовжних зрізів (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння компонентів комплексу досягнення

Компоненти	Дослідження		t-критерій	Значущість t-критерію
	Перше	Друге		
Ситуативна тривожність	5,80	4,48	3,000	0,005
Мотивація досягнення	13,38	13,87	-0,882	0,385
Емоційна нестійкість	20,74	19,03	1,186	0,245

За результатами повторного дослідження через рік встановлено, що дані за шкалами «емоційної нестійкості» ($t = 1,186$) та «мотивації досягнення» ($t = -0,882$) близькі до даних першого зрізу. При перебуванні у нейтральній ситуації знизилися лише показники ситуативної тривожності (з 5,80 до 4,48 бала; $t = 3,000^{**}$). Показники мотивації досягнення (13,38 і 13,87 бала) і емоційної нестійкості (20,74 і 19,03 бала) значущих змін не мають.

Таким чином, респонденти, у яких при першому дослідженні було виявлено комплекс досягнення в ситуації досягнення, після завершення або зміни навчального закладу, тим не менш, продовжують демонструвати його ознаки: у них високий рівень мотивації досягнення та емоційної нестійкості.

Отже, оскільки складники комплексу досягнення не змінюються з часом і не залежать від характеру соціальної ситуації, в якій перебуває особа, можна стверджувати, що комплекс досягнення має ознаки диспозиційності.

У четвертому розділі – «Психологічний тренінг протидії тривожним проявам у ситуації досягнення» – обґрунтовано та представлено схему формувального впливу, що здійснювався у формі психологічного тренінгу і мав на меті зменшення або попередження виникнення тривожних проявів у ситуації досягнення; надано та проаналізовано дані щодо його апробації.

Психологічний тренінг проведено на базі Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка. До вибірки увійшли 96 учнів випускних класів. Тренінг складався із шести модулів (занять) по 1,5 години, проводився один раз на тиждень протягом двох місяців у період складання зовнішнього незалежного оцінювання та державної підсумкової атестації.

Програму тренінгу розроблено на основі результатів емпіричного дослідження, які довели, що основними чинниками тривожності у ситуації досягнення є: тенденція уникнення невдачі у структурі мотивації досягнення, тривожні властивості особистості, емоційна нестійкість. Тому формувальний вплив спрямовано на вироблення особистісних механізмів попередження розвитку або компенсації властивостей тривожного спектру у ситуації досягнення у гомогенній за рівнем здібностей групі.

Зміст тренінгу містить: 1) розвиток навичок самопізнання та самоприйняття; 2) навчання раціональній постановці завдань, їх ієрархізації та розподілу часу на їх виконання; 3) навчання способам запобігання та подолання тривоги; 4) удосконалення навичок оволодіння стресом, формування стресостійкості; 5) розвиток мотивації досягнення успіху; 6) вироблення гнучких стратегій діяльності досягнення.

На основі аналізу результатів апробації психологічного тренінгу доведено його ефективність: після проведення тренінгу майже вдвічі зросла кількість осіб, у яких тенденція досягнення успіху переважає над тенденцією уникнення невдачі ($t = 5,07^*$), значно знизилися рівні особистісної ($t = 4,90^*$) та ситуативної ($t = 8,75^{**}$) тривожності, підвищився рівень емоційної стійкості ($t = 5,23^*$). Показники емоційного дискомфорту ($t = 6,54^*$), фобічного компоненту тривожності ($t = 5,51^*$), емоційної нестійкості ($t = 5,23^*$), ситуативної ($t = 8,75^{**}$)

та особистісної ($t = 4,90^*$) тривожності у експериментальній групі виявилися значущо нижчими, порівняно з контрольною групою, а показники мотивації досягнення ($t = 5,07^*$) – вищими.

Застосування тренінгу сприяло навчанню учасників оптимальному способу реагування на стресові ситуації, розвитку навичок ефективного управління емоціями, структурування своєї діяльності з метою досягнення успіху, ефективного розподілу часу та активізації особистісного потенціалу саморозвитку.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено узагальнення теоретичних та емпіричних результатів дослідження психологічних чинників актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення, що дає змогу дійти таких висновків:

1. Проведений теоретико-методологічний аналіз існуючих підходів до вивчення тривожності дозволив визначити, що у ситуації досягнення як комплексу зовнішніх умов, у яких особистість прагне виявити власні здібності на найвищому рівні, з високою імовірністю актуалізується мотивація досягнення. Вона є динамічним утворенням, за допомогою якого реалізується прагнення досягти успіху у певному виді діяльності за рахунок переважання однієї з тенденцій (уникнення невдачі або досягнення успіху) та у одній із форм (індивідуально або соціально орієнтованій). Існує зв'язок між мотивацією досягнення та тривожністю. У гомогенній за рівнем здібностей групі, всі учасники якої мають однаково високий рівень здібностей, високий рівень мотиву уникнення невдачі може призводити до розвитку тривожних властивостей особистості та виникнення комплексу досягнення. Це дозволило уточнити визначення поняття «особистісні властивості тривожного спектру» як стійких властивостей особистості, які можуть актуалізуватися у ситуації досягнення під впливом психологічних чинників.

2. Структура ситуаційних і психологічних характеристик, які у повторюваній ситуації досягнення можуть призводити до виникнення особистісних властивостей тривожного спектру, утворює своєрідний комплекс досягнення. Його складниками є: високі рівні мотиву уникнення невдачі, ситуативної та особистісної тривожності, низький рівень емоційної стійкості особистості; другорядними складниками є інфантильний або тривожний типи особистості. Якщо особистості властива індивідуальна форма мотивації досягнення, але провідною мотиваційною тенденцією є досягнення успіху, то у ситуації досягнення підвищується лише ситуативна тривожність. Якщо в особистості провідною є соціальна форма мотивації досягнення, то актуалізація тривожних властивостей не відбувається: у досліджуваних, які не перебувають у ситуації досягнення, комплекс досягнення не виявлено. Для дослідження форми мотивації досягнення розроблено авторський опитувальник.

3. Комплекс досягнення має ознаки диспозиційності, оскільки рівень його складників не змінюється з часом. Діагностовані у ситуації досягнення складники комплексу досягнення, такі, як підвищений рівень тривожності, високий рівень мотивації досягнення, низький рівень емоційної стійкості, зберігаються при ретестуванні через рік.

4. Чинниками актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення є: незадоволені потреби у безпеці та саморозвитку, тривожний та інфантильний типи особистості, такі особистісні риси, як нерішучість, консерватизм, високий рівень допитливості у структурі креативності, тенденція уникнення невдачі в структурі мотивації досягнення та індивідуальна форма мотивації досягнення, низький рівень домагань щодо здоров'я та завищений рівень домагань щодо власних практичних умінь, упереджуючий чи контролюючий стилі виховання у батьківській сім'ї, середній або високий її матеріальний статок, нейтральні стосунки з однолітками, низький рівень соціальної активності та соціальної адаптованості, сиблінгова позиція старшої дитини або позиція єдиної дитини, повна сім'я або дитинство без батьків.

Актуалізація тривожних властивостей не передбачає облігативність усіх вищеперахованих чинників, але зі збільшенням їх кількості підвищується імовірність виникнення особистісних властивостей тривожного спектру, які призводять до формування в особистості комплексу досягнення.

5. Тренінг профілактики тривожних властивостей особистості у ситуації досягнення спрямований на вироблення особистісних механізмів попередження та компенсації властивостей тривожного спектру у ситуації досягнення у гомогенній за рівнем здібностей групі. Застосування тренінгу передбачає розвиток стресостійкості, мотиваційної тенденції досягнення успіху, навичок самопізнання та самокорекції відповідно до цілей та особливостей діяльності, виявлення та адекватне використання особистісних ресурсів у ситуації досягнення. За результатами апробації тренінгу, майже вдвічі зросла кількість осіб, у яких тенденція досягнення успіху переважає над тенденцією уникнення невдачі, значно знизилися рівні особистісної та ситуативної тривожності, підвищився рівень емоційної стійкості. Застосування тренінгу сприяло розвитку оптимального стилю реагування на стресові ситуації, навичок управління власними емоціями, укріпленню мотиваційної тенденції досягнення успіху та оптимальному використанню особистісних ресурсів у діяльності досягнення.

Дисертаційне дослідження уможливило пояснення різних аспектів актуалізації тривожних властивостей особистості у ситуації досягнення. Подальші наукові пошуки можуть стосуватися дослідження комплексу досягнення та його чинників на різних вікових етапах; вивчення особливостей актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру відповідно до сфери професійної діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Гулько Г. О. Феномен невротизації особистості: психологічно-філософські візії / Г. О. Гулько // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки. – Херсон, 2014. – Том 2. – Вип. 2. – С. 103–107.

2. Гулько Г. О. Психологічні особливості взаємодії суб'єктів навчальної діяльності / О. В. Бондар, Г. О. Гулько // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – К., 2014. – Том 11. – Вип. 11. – Ч. 1 – С. 112–117.

3. Гулько Г. О. Мотивація досягнення в контексті життєвого розвитку особистості / Г. О. Гулько // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – К. : Фенікс, 2015. – Том 11. – Вип. 12. – С. 159–168.

4. Гулько Г. О. Соціально-психологічні особливості особистості обдарованої молоді в ситуації досягнення / Г. О. Гулько // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – №1 (46). – С. 103–111.

5. Гулько Г. О. Психологічна діагностика форми мотивації досягнення: авторський інструментарій / Г. О. Гулько // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць ДВНЗ «Запорізький національний університет» та Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Н. Ф. Шевченко, М. Г. Ткалич. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – № 2 (8) – С. 74–79.

6. Гулько Г. О. Поняття невротичних властивостей особистості як предмету психологічного вивчення / Г. О. Гулько // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К. : Логос, 2016. – №3 (28). – С. 26–36.

*Статті у наукових фахових виданнях України,
які входять до міжнародних наукометричних баз даних:*

7. Гулько Г. О. Профілактика невротизації особистості в ситуації досягнення / Г. О. Гулько // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. – Вип. 30. – С. 136–144.

Статті в іноземних виданнях:

8. Гулько А. А. Мотивация достижения в контексте невротизации личности / А. А. Гулько // Мир образования – образование в мире. – Москва: МПСУ, 2015. – №2 (58). – С. 87–96.

9. Gulko G. O. Achievement syndrome as a complex of personality characteristics / G. O. Gulko // Scientific Enquiry in the Contemporary World: Theoretical Basics and Innovative Approach. Humanities and social science. Psychology and pedagogic. Economics. – San Francisco, California, USA: B&M Publishing, 2014. – 3rd edition. – Vol. 2. – P. 128–133.

Тези наукових доповідей:

10. Гулько Г. О. Особливості адаптації підлітків у новому освітньому середовищі / Г. О. Гулько // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Гнозис, 2013. – Том VII (50). – Вип. 31. – Дод. 1 – С. 126–132.

11. Гулько Г. О. Синдром досягнення як диспозиція особистості / Г. О. Гулько // Проблеми емпіричних досліджень у психології: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І. В. Данилюка, І. В. Ващенко. – К. : ОВС, 2013. – Вип. 1. – С. 48–52.

12. Gulko G. O. Causes of personality neuroticism in a situation of achievement / G. O. Gulko // Global Scientific unity 2014: The European Scientific and Practical Congress. – Prague (Czech Republic): Science & Genesis, Copenhagen, 2014. – Vol. 4. – P. 80–83.

13. Гулько Г. О. Роль мотивації досягнення в процесі соціалізації обдарованого підлітка / Г. О. Гулько, А. С. Лісова // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства»: зб. наук. праць. – К., 2014. – С. 45–48.

14. Гулько Г. О. Психологічна профілактика неврозів обдарованих підлітків / Г. О. Гулько // Сучасні погляди на актуальні питання педагогічних та психологічних наук: зб. наук. робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2014. – С. 9–12.

15. Гулько Г. О. Відображення суспільних конфліктів у психіці дітей / Г. О. Гулько // Матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії»: зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014 р. – С. 142–144.

16. Гулько Г. О. Психологічна профілактика неврозів підлітків / Г. О. Гулько // Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика: зб. наук. робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2015. – С. 5–9.

17. Гулько Г. О. Психологічні чинники актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення / Г. О. Гулько // Сучасні

педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2016. – С. 42–46.

18. Гулько Г. О. Дослідження форми мотивації досягнення / Г. О. Гулько // Шевченківська весна 2014: зб. наук. праць XII Міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К. : Прінт-Сервіс, 2014. – Випуск XII. – С. 146–149.

Методичні рекомендації:

19. Гулько А. А. Тренинг профилактики невротизации личности / А. А. Гулько. – Saarbrücken, Deutschland: Lambert Academic Publishing, 2015. – 72 с.

АНОТАЦІЯ

Гулько Г. О. Психологічні чинники актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. – Київ, 2016.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню взаємозв'язку мотивації досягнення, тривоги та тривожності. Встановлено, що в ситуації досягнення в особистості актуалізуються особистісні властивості тривожного спектру, уточнено зміст цього поняття. Представлено авторську методику дослідження форми мотивації досягнення. Запропоновано авторський конструкт «комплекс досягнення» та розкрито його структуру, яка містить: ситуацію досягнення, гомогенність групи за рівнем здібностей, високі рівні мотивації досягнення, тривожності, емоційну нестійкість. Констатовано, що компоненти комплексу досягнення мають ознаки диспозиційності.

До психологічних чинників актуалізації особистісних властивостей тривожного спектру в ситуації досягнення належать: незадоволені потреби у безпеці та саморозвитку, тривожний та інфантильний типи особистості, такі особистісні риси як нерішучість, консерватизм, високий рівень допитливості у структурі креативності, тенденція до уникнення невдачі, індивідуальна форма мотивації досягнення, низький рівень домагань щодо здоров'я та завищений рівень домагань щодо практичного аспекту власної діяльності, упереджуючий чи контролюючий стилі виховання у батьківській сім'ї.

Ключові слова: мотивація досягнення успіху, мотивація уникнення невдачі, індивідуальна форма мотивації досягнення, соціальна форма мотивації досягнення, ситуація досягнення, комплекс досягнення, тривожність, тривога, особистісні властивості тривожного спектру, профілактика тривожності особистості.

АННОТАЦИЯ

Гулько А. А. Психологические факторы актуализации личностных свойств тревожного спектра в ситуации достижения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, МОН Украины. – Киев, 2016.

Диссертационная работа посвящена исследованию взаимосвязи мотивации достижения, тревоги и тревожности. Установлено, что в ситуации достижения у личности актуализируются личностные свойства тревожного спектра, уточнено содержание этого понятия. Представлена авторская методика исследования формы мотивации достижения. Предложен авторский конструкт «комплекс достижения» и раскрыта его структура, которая включает: ситуацию достижения, гомогенность группы по уровню способностей, высокие уровни мотивации достижения, тревожности, эмоциональную неустойчивость. Констатировано, что компоненты комплекса достижения имеют признаки диспозиционности.

К психологическим факторам актуализации личностных свойств тревожного спектра в ситуации достижения относятся: неудовлетворенные потребности в безопасности и саморазвитии, тревожный и инфантильный типы личности, такие личностные черты как нерешительность, консерватизм, высокий уровень любознательности в структуре креативности, тенденция к избеганию неудачи, индивидуальная форма мотивации достижения, низкий уровень притязаний здоровья и завышенный уровень притязаний по практическому аспекту своей деятельности, упреждающий или контролирующий стили воспитания в родительской семье.

Ключевые слова: мотивация достижения успеха, мотивация избегания неудач, индивидуальная форма мотивации достижения, социальная форма мотивации достижения, ситуация достижения, комплекс достижения, тревожность, тревога, личностные свойства тревожного спектра, профилактика тревожности личности.

SUMMARY

Gulko Ganna. Psychological factors of actualization of personality traits of anxiety spectrum in achievement situation. – Manuscript.

The dissertation for the Candidate degree in Psychological Sciences, specialty 19.00.01 – general psychology, history of psychology. – Taras Shevchenko National University of Kyiv of the MES of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The dissertation contains an analysis and synthesis of national and international approaches to the understanding of achievement motivation, its types and forms, as well as anxiety and anxiousness. The structure and mechanisms of achievement motivation and anxiety as personality traits are analysed. It provides the definition of

«achievement situation», suggests author construct «a complex of achievement» and clarifies the concept of «personal traits of anxiety spectrum». The structure model and empirical study of psychological factors of actualization of personality traits of anxiety spectrum in achievement situation is created. Author developed a diagnostic method to study the form of achievement motivation.

It is established that there is a specific structure of situational and personal characteristics – a complex of achievement: the achievement situation, a homogeneous group in terms of skills, a high level of motivation to achieve, high levels of anxiety, infantile or anxious personality types. Personal traits of anxiety spectrum such as emotional discomfort, phobic anxiety and asthenia components, anxious rating prospects, social protection are updated in a person in the achievement situation in a homogeneous group in terms of skills. It can cause an anxiety disorder. The components of the complex of achievement have dispositional traits as they do not vary with time and in external situations, what is proved by a longitudinal sections experiment.

Psychological factors of actualization of personality traits of anxiety spectrum in achievement situation are: security and self-actualization needs, infantile personality types, such personality traits as indecision, conservatism, a high level of curiosity in the structure of creativity, the tendency to avoid failure in the structure of achievement motivation and its individual form, a low level of health claims and an overestimated level of claims on the practical aspects of their own activities, a forestall or controlling parenting style in a parent's family, their middle or high income, neutral relations with peers, a low level of social activity and a low level of social adaptability, an older sibling position or the only child in family, traditional family or childhood without parents.

A training on the prevention of anxiety manifestations in achievement situations to counter negative psychological factors of actualization of personality traits of anxiety spectrum in achievement situation was developed and tested. It aims to develop self-knowledge, self-acceptance, time management, stress-resistance, motive to achieve success and reduce anxiety.

The results were implemented in educational institutions of different types in Kyiv and tested at international conferences, and can be used by psychologists, teachers, educators in their professional activities.

Key words: a motivation to succeed, a motivation to avoid failures, an individual form of achievement motivation, a social form of achievement motivation, an achievement situation, a complex of achievement, anxiety, personality traits anxiety spectrum, prophylaxis of anxiety.